

*В.І. Мельниченко,
канд. істор. наук*
*V.I. Melnichenko,
Candidate of Hist. Sci.*

ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ ПРОПОРЦІЙНОЇ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ З «ГНУЧКИМИ» СПИСКАМИ: МЕЖА НЕОБХІДНОГО І МОЖЛИВОГО

Abstract. In the article, on the basis of retrospective analysis of the results of parliamentary elections in 2006 and in 2007, author's vision of the consequences of the proportional electoral system with a "flexible" list of leading political forces in Ukraine is set out. The proposals for non-use of T. Cheir quota for the distribution of the mandates among the lists and the provision of certain incentives for political parties to mitigate their losses in case of use of the electoral system are formulated.

Подальший поступ українського суспільства шляхом демократичних перетворень потребує не тільки широкого і послідовного застосування демократичних процедур формування представницьких органів влади, але й відповідального здійснення цими органами покладених на них функцій та завдань. Мандат народної довіри безумовно має використовуватися за прямим призначенням, а це можливо виключно тоді, коли є формальна і фактична можливість позбавити цього мандата тих, хто одержав його шляхом введення виборців в оману .

Однак спроба створити механізм такої відповідальності через надання вищим керівним органам політичних партій (виборчих блоків) права припиняти повноваження народних депутатів України у разі невходження до складу депутатської фракції цієї партії (виборчого блоку) або виходу із складу такої фракції (п. 6. ч. 2, ч. 6 ст. 81 Конституції України) виявилася малоефективною. По-перше, дані норми не передбачають відповідальності депутатів, яких виключено з партії (фракції). По-друге, формальне перебування в лавах однієї фракції не заважає підтримувати своїм голосом іншу: відповідно до Конституції України народні депутати України голосують особисто (ч. 3 ст. 84). По-третє, практика дострокових виборів 2007 р. виявила можливість зловживання наданим правом з метою дезорганізації парламенту і створення формальних підстав для його розпуску, але не забезпечення більшої відповідальності депутатського корпусу. По-четверте, внаслідок відсутності жорстких вимог з боку держави щодо демократичного характеру процедур прийняття внутрішньопартійних рішень, йдеться про відповідальність депутатів не перед народом, або навіть партіями, а виключно перед партійними лідерами.

Відображенням глибинного невдоволення українського суспільства наявним становищем стали активні заклики перейти до обрання депутатів за т. зв. «відкритими» партійними списками [6; 10; 18], під якими звичайно розуміється виборча система, більш відома як система з «гнучкими» партійними списками, або інакше – з преференціями. Однак подібні заклики відображають скоріше усвідомлення недовільності і неконструктивності наявного становища, а не зважену оцінку ймовірних наслідків запровадження нової виборчої системи. Між тим, як переконливо засвідчує вітчизняна практика, кожна зміна виборчої системи обґрунтовувалася наявністю істотних вад у чинній системі, і в кожному випадку у новій системі дуже швидко виявлялися інші, не менш суттєві вади. Протиріччя між необхідністю радикального оновлення виборчого законодавства, передусім зміни виборчої системи, та відсутністю необхідних комплексних знань щодо змісту і наслідків тих чи інших кроків у цій царині потребує найскорішого вирішення.

У спеціальній літературі, попри тривалий інтерес до розгляду окремих видів та модифікацій виборчих систем, визначення позитивних та негативних рис окремих з них [2; 5; 11; 12; 15; 16, с. 134–178], дещо недостатня увага приділяється прогностичним оцінкам наслідків та можливості запровадження окремих видів виборчої системи в Україні. Автори публікацій, де більшою мірою виявляється інтерес до таких наслідків, здебільшого оперують надто узагальненими оцінками [1; 3; 7; 8; 9; 17; 19], роблячи наголос на необхідності усунення вад наявної виборчої системи, а не оцінці можливих негативних проявів запровадження нової. Між тим, внесення відповідних змін до чинного законодавства сьогодні визначається передусім позицією організованих політичних сил, які аж ніяк не схильні діяти собі на шкоду. До уваги здебільшого не береться та обставина, що навіть запровадження певної модифікації здавалося б добре відомої виборчої системи може породити вельми суттєві непрогнозовані зміни. Неусвідомлення цієї обставини відображається, зокрема, у скепсисі щодо здатності виборчої системи із преференціями щось змінити у вітчизняному політичному житті, з посиланнями на досвід Польщі, де така зміна не виявила ніяких відчутних результатів [20, с. 25]. Однак у сусідів ніколи не було загальнонаціонального округу, пропорційні вибори там завжди проводилися виключно у багатомандатних округах, де змагалися списки кандидатів, тож перехід до преференціального голосування був у них незрівнянно менш радикальним кроком, аніж це може бути у вітчизняних умовах.

Метою даної розвідки є моделювання основоположних характеристик ймовірного застосування виборчої системи з «гнучкими» списками в Україні, виходячи із концептуального припущення, що організація виборів і визначення їх результатів будуть достатньо раціональними – без створення безпідставних конкурентних переваг окремим політичним силам та їх представникам. Відповідно, автор прагне вирішити такі основні завдання: 1) визначити найбільш прийнятну модель «нарізки» багатомандатних виборчих округів; 2) за даними ретроспективного аналізу результатів попередніх виборчих кампаній окреслити гіпотетичні наслідки виборів для окремих політичних сил у випадку застосування пропорційних виборів з бага-

томандатними округами; 3) визначити чинники зацікавленості організованих політичних сил, з огляду на їх внутрішній стан, у пропорційних виборах з преференціями.

Однак передусім доцільно нагадати загальні переваги виборчої системи із «гнучкими» списками, які дозволяють стверджувати про доцільність її застосування в Україні.

Головна особливість подачі голосів і визначення результатів виборів за такої системи полягає в тому, що кожен виборець може проголосувати не тільки за конкретний виборчий список, але й у межах цього списку позначити кандидата, якому він віддає перевагу (преференцію). Внаслідок цього остаточний вибор формально належить не партійним лідерам (загальнонаціональним і регіональним), які визначили своє бачення черговості в списку, а саме виборцю. Навіть якщо він відмовиться надавати перевагу будь-кому із кандидатів, погодившись із запропонованою партійними очільниками послідовністю кандидатів, – це буде вже його вибором.

Проведення виборів за "відкритими" списками уможливорює належне представництво в парламенті України регіональних інтересів та потреб: вже в процесі передвиборної агітації кандидати будуть змушені вести не стільки загальнополітичну дискусію, скільки звертатися до конкретних проблем.

Створюються передумови відокремлення бізнесу від політики: в умовах жорсткої політичної конкуренції суміщення результативного здійснення депутатських функцій і ефективної підприємницької діяльності є проблематичним.

Перевагою даної системи є те, що вона не виключає участі у виборах позапартійних кандидатів, які до того ж можуть об'єднуватися в окремий список, результати в якому визначаються залежно від кількості голосів, поданих за окремих кандидатів (з урахуванням величини виборчої квоти в даному окрузі).

Однак проведення парламентських виборів за даною системою передбачає передусім утворення значної кількості багатомандатних округів, оскільки виборець повинен одержати бюлетень з повними списками кандидатів, а не умовними „п'ятірками”. Така організація голосування і підрахунку голосів є саме відображенням європейської практики, коли виборець одержує можливість голосувати за конкретних кандидатів. Приміром, в Швеції 310 т. зв., "постійних" депутатів Ріксдагу обираються в 29 округах, у Польщі 460 депутатів Сейму обиралися до 2001 р. в 52 округах, зараз – в 41 окрузі.

Щодо перспектив створення таких округів існують різні точки зору. Приміром Комітет виборців України стверджує: «Оптимальною на сьогодні є система відкритих регіональних списків, коли депутатів ВРУ будуть обирати у 27–40 виборчих округах, відповідно в кожному з них обраними стануть 10–20 депутатів, що дозволить пропорційно представити політичні інтереси основних груп виборців на відповідній території» [6]. Натомість аналітична записка відділу стратегій розвитку політичної системи НІСД містить дещо інший підхід: «Територія України поділяється на 18 багатомандатних виборчих округів. Магнітуда кожного такого округу (кіль-

кість мандатів, що розподіляються) становить 25 мандатів... Мінімальний склад кожного виборчого списку політичної партії (блоку) становить 20 мандатів (очікується, що перевага певної партії (блоку) над конкурентом не перевищуватиме співвідношення 4:1), максимум – 25 (повна кількість мандатів)» [21]. Однак обидва підходи видаються досить спірними з огляду на політичні і технічні обставини.

Створення виборчих округів з ігноруванням наявного адміністративно-територіального поділу видається проблематичним, оскільки проведення виборів технічно забезпечується узгодженою діяльністю місцевих органів влади. Приміром, складання списків виборців здійснюється структурними підрозділами місцевих державних адміністрацій, через відповідні органи влади фінансується організація виборчого процесу тощо. Тому кордони виборчих округів мають визначатися принаймні такими чином, щоб не було округів, які територіально належатимуть до кількох регіонів України.

Проблематичним видається й створення одного округу в кожній із адміністративно-територіальних одиниць субнаціонального рівня. Якщо орієнтуватися на статистику парламентських виборів 2007 р. [13], то найбільшим таким округом мала б стати Донецька область (34 мандати), а найменшим – Севастополь (2 мандати). Практично в цих межах перебуває розмір виборчих округів в Європі (найбільший округ – 33-мандатний).

Однак за вітчизняної практики проведення виборів слід очікувати політичного суперництва значної кількості (не менше 30) суб'єктів, кожен з яких може претендувати на всі мандати, висуваючи відповідну кількість кандидатів. На жаль, рівень взаємної недовіри такий, що й мови не може бути про те, щоб віддати складання і розмноження бюлетенів політичним партіям, або й самим виборцям. Усі ці бюлетені мають досить жорстко контролюватися і, відповідно, мати технічний захист від підробки, суворо обліковуватися, видаватися членами виборчкомів тощо. Тож у разі проведення виборів у великих округах йдеться про бюлетені з кількома сотнями (до тисячі!) прізвищ. Проведення виборів з такими бюлетенями може безумовно забезпечити тільки один результат – цілковиту дискредитацію даної виборчої системи.

Окрім того, за значної різниці в розмірі округів представники політичних меншин у більших округах матимуть кращі шанси на одержання мандатів, тоді як у менших округах вони не зберуть голосів, щоб претендувати бодай на одне місце в парламенті. Приміром, при визначенні можливого розподілу місць у Верховній Раді за пропорційною системою (результати голосування у 2007 р. обраховано із застосуванням закріплених чинним законодавством квоти Т. Хейра та 3%-го загороджувального пункту) у Чернівецькій області годі було б розраховувати на участь у розподілі мандатів вже політичній силі, яка зібрала майже 4% голосів, а в Севастополі – понад 10%.

Тому величина виборчих округів, на наш погляд: 1) має враховувати наявний адміністративно-територіальний поділ; 2) не повинна суттєво (більше ніж на 50%) відрізнятись від середньої величини; 3) не може технічно ускладнювати волеви-

явлення виборців. Найменшим округом в межах однієї області мав би стати Чернівецький (за станом на 2007 р. – 8 мандатів). Виходячи з цього, слід було б рекомендувати середню величину виборчого округу в цілому по Україні. Відповідно, розмір найбільшого округу не варто визначати більш ніж у 12 мандатів (+50%) за умови, якщо він охоплює територію одного регіону. Оскільки ж у межах більшості областей буде утворюватися кілька багатомандатних округів, має бути визначена мінімальна кількість мандатів – орієнтовно не менше шести, щоб можна було поділити на два округи вже ту область, де буде обиратися 13 (12+1) народних депутатів України. Слід також законодавчо передбачити виняток для найменшого регіону України – м. Севастополя, встановивши, що його територія є цілісним виборчим округом.

З огляду на статистичні дані 2007 р. можна припустити, що відповідно до сформульованих нами вихідних пропозицій тільки в п'яти регіонах України (м. Севастополь, Закарпатська, Миколаївська, Херсонська та Чернівецька області) може бути створений один багатомандатний округ, в 19 регіонах – щонайменше два округи, в Дніпропетровській, Донецькій та Львівській областях – не менше трьох округів. Загалом же, може йтися про створення принаймні 52 багатомандатних округів. А з урахуванням того, що провідні політичні сили будуть прагнути обмежити участь своїх маловпливових конкурентів в розподілі мандатів, зменшуючи розмір округів, можна очікувати, що кількість округів навіть за вказаних обмежень може стати суттєво більшою. Приміром, у Львівській та Дніпропетровській областях можна утворити і три, і чотири округи, у Донецькій – і чотири, і п'ять. Можна прогнозувати прагнення теперішніх найвпливовіших партій та блоків скоріше збільшити кількість округів, аніж зменшити.

Попри те, що всі ці цифри є досить приблизними, оскільки побудовані вони на виборчій статистиці 2007 р., тоді як у реальному житті довелося б керуватися даними Державного реєстру виборців, вони відображають певну раціональну конструкцію для застосування пропорційної виборчої системи із "гнучкими" списками.

Оскільки першим завданням, яке реалізується при визначенні результатів виборів за будь-якої (як з «жорсткими» списками, так і з «гнучкими») модифікації пропорційної системи, є розподіл мандатів між виборчими списками, доцільно звернутися до результатів голосування 2007 р., застосувавши чинні правила розподілу мандатів, але вже стосовно окремих регіонів. При цьому слід врахувати певні умовні допущення.

1. При проведенні голосування у багатомандатних округах, а не в єдиному загальнодержавному окрузі тільки в одному з округів на чолі списку БЮТ була б Ю. Тимошенко, ПР – В. Янукович, блоку НУ-НС Ю. Луценко тощо. В інших округах мали б з'явитися інші прізвища. Тож і позиція виборців могла б змінитися, якби у списках на чільних позиціях з'явилися менш відомі постаті. Однак умовно припустимо, що виборці проголосували б за політичні сили незалежно від прізвищ у списках.

2. Кількість мандатів, що припадають на кожен регіон, визначено з огляду на те, що в них за станом на 2007 р. була певна кількість виборчих округів, яка множить-

ся на 2 (усього 225 округів, де обирається 450 депутатів). Однак поділ на округи вже в 2007 р. не враховував належним чином кількість виборців у кожному окрузі. Внаслідок цього виборча квота (кількість поданих голосів, що припадає на один мандат) має по регіонах суттєві відмінності, які не можна пояснити більшою чи меншою явкою виборців. Зокрема, в Києві на один мандат припадає 97,4 тис. голосів, Севастополі – 92,1 тис., Донецькій області – 70,2 тис. голосів, Дніпропетровській – 68,4 тис., Луганській – 63,4 тис., Харківській – 60,4 тис., Запорізькій – 58,2 тис. Натомість у Житомирській області на один мандат припадає 32,6 тис. поданих голосів, Кіровоградській – 33,9 тис., Хмельницькій – 35,9 тис., Волинській – 40,4 тис., Черкаській – 41,1 тис., Чернігівській – 41,4 тис., Тернопільській – 41,6 тис., Рівненській – 42,4 тис. (обраховано за даними Центральної виборчої комісії України [13]).

3. Відповідно до наявних даних тільки п'ять регіонів (із Севастополем включно) мають перспективу стати одним багатомандатним округом, в інших – повинен відбутися поділ, параметри якого сьогодні визначити неможливо. У цих регіонах одержання мандатів менш впливовими політичними силами могло б відбутися (або не відбутися) не в останню чергу за сприятливої «нарізки» округів у межах регіону.

4. Можливою є зміна інструментарію переведення голосів в мандати. Т. зв. "квота Хейра" – найпростіша з існуючих, і саме вона застосовується в Україні для визначення результатів виборів на пропорційній основі з 1998 р. Сьогодні обрахування результатів виборів за нею визначається ч. 7 ст. 96 Закону України "Про вибори народних депутатів України" [14]. Однак в реальному житті може виникнути інтерес і до інших інструментів – приміром, "методу д'Ондта", який більшою мірою враховує інтереси потужніших політичних сил. Можливо, саме тому він застосовується у 8 з 18 західноєвропейських країн [16, с. 145–145].

З урахуванням указаних обставин за результатами голосування 2007 р. розподіл мандатів (якби тоді пропорційні вибори проводилися, а їх результати визначалися не в єдиному загальнодержавному окрузі, а в багатомандатних округах в межах регіонів) міг би виглядати таким чином. Загальне становище по регіонах і по Україні в цілому, яке б склалося у випадку визначення їх результатів за регіональними списками, відображено в табл. 1 (обраховано за даними Центральної виборчої комісії України [13]).

Сейте, застосування навіть "жорстких" партійних списків унаслідок нерівномірного розподілу електоральних симпатій могло вплинути на розстановку політичних сил у парламенті, оскільки неминучим було б представництво, окрім теперішніх п'яти, ще трьох партій – СПУ, ПСПУ, ВО "Свобода". Цьому не завадив би і формальний загороджувальний пункт, оскільки навіть у найбільших за запропонованою моделлю 12-мандатних округах участь у розподілі місць брали б партії, списки яких мали б суттєво більшу за 3% підтримку.

Таблиця 1

Назва регіону	Кількість мандатів	Партія регіонів	БЮТ	НУ-НС	КПУ	Блок Литвина	СПУ	ПСПУ	ВО „Свобода”
Автономна Республіка Крим	16	10	1	2	1	1	-	1	-
Вінницька область	22	3	11	5	1	1	1	-	-
Волинська область	14	1	8	3	1	1	-	-	-
Дніпропетровська область	24	12	5	2	2	1	1	1	-
Донецька область	34	25	2	1	2	-	3	1	-
Житомирська область	20	5	8	3	1	2	1	-	-
Закарпатська область	10	2	3	3	-	1	1		
Запорізька область	16	9	3	1	1	1	1		
Івано-Франківська область	14	1	7	5	-	-	-	-	
Київська область	18	2	10	3	1	1	1	-	-
Кіровоградська область	14	4	5	2	1	1	1	-	-
Луганська область	20	15	1	-	2	1	-	1	-
Львівська область	28	1	14	10	1	1	-		1
Миколаївська область	12	7	2	1	1	1	-	-	-
Одеська область	20	11	3	2	1	1	2	-	-
Полтавська область	18	5	7	3	1	1	1	-	-
Рівненська область	14	2	7	3	1	1	-	-	-
Сумська область	14	2	6	3	1	1	1	-	-
Тернопільська область	16	1	8	6	-	-	-	-	1
Харківська область	22	11	4	2	2	1	1	1	-
Херсонська область	10	4	3	1	1	1	-	-	-
Хмельницька область	20	3	10	4	1	1	1	-	-
Черкаська область	16	3	8	2	1	1	1	-	-
Чернівецька область	8	2	4	2	-	-	-	-	-
Чернігівська область	14	3	6	2	1	1	1	-	-
м.Київ	14	2	7	2	1	1	1	-	-
м.Севастополь	2	2	-	-	-	-	-	-	-
Україна в цілому	450	148	153	73	26	23	19	5	3

Спроба «виключити» із розподілу в регіонах ті списки, які набрали менше 3% голосів у цілому по Україні, на наш погляд, мала б безумовно негативні політичні наслідки, оскільки тоді б окремі партії узяли б участь в розподілі мандатів, одержавши суттєво менше голосів, ніж їх суперники. Приміром, на Донеччині, за даними

виборів 2007 р., список НУ-НС брав би участь у розподілі мандатів, одержавши голосів (39 тис.) значно менше, ніж списки СПУ (191,8 тис.) і ПСПУ (69,5 тис.) [13]. Навряд чи це позитивно позначилося б на легітимності обраного в такий спосіб парламенту і довірі суспільства до нього. Тому при переході до голосування за багатомандатними округами загороджувальний пункт («бар'єр») доцільно встановлювати виключно у виборчих округах.

Одержані дані засвідчують істотну відмінність від результатів, які реально встановлені відповідно до чинного законодавства за підсумками виборів. Найбільше б втратила Партія регіонів (- 27), замість 175 мандатів вона б здобула тільки 148. Результати інших політичних сил, які пройшли до парламенту, наближаються до сукупних результатів за регіональними списками: БЮТ – 156 (-3), НУ-НС – 72 (+1), КПУ – 27 (-1), БЛ – 20 (+3).

Такі відхилення на користь менших партій пояснюються двома причинами. Перша – це невідповідність кількості мандатів чисельності виборців саме в тих областях, де виборці віддали перевагу «регіоналам», зумовлена наявною нарізкою виборчих округів. Друга причина – зумовлена специфікою застосування квоти Т. Хейра: більші шанси на одержання місця у Верховній Раді України в кожному виборчому окрузі мають слабші партії. Навряд чи найбільш впливові Партія регіонів та Блок Юлії Тимошенко погодяться на такі втрати. Тому відмова від загальнонаціонального багатомандатного виборчого округу, скоріш за все, буде можлива виключно за умови прийняття іншого правила розподілу мандатів. Оскільки ж найбільш сприятливим для впливовіших партій є метод, запропонований проф. В. д`Ондром, то, ймовірно, мандати будуть розподілятися саме за ним: усі подані за списки кандидатів голоси послідовно діляться на 1, 2, 3, 4, 5 тощо і мандати одержують списки із найбільшими залишками.

Розподіл мандатів за результатами виборів 2007 р. із застосуванням методу д`Ондрта, наприклад, у Дніпропетровській області дещо відрізняється від здійсненого за квотою Т. Хейра. Партія регіонів одержала б вже 14 мандатів замість 12, БЮТ – 6, а не 5; КПУ одержала б і в цьому випадку 2 мандати, але НУ-НС мав би тільки 1 мандат, а не 2; БЛ зберіг би 1 мандат, а соціалісти та прогресивні соціалісти залишилися б без представників у парламенті. На Черкащині розподіл мандатів за методом д`Ондрта дав би на один мандат більше БЮТ і НУ-НС, а ПР і БЛ зберегли б свої позиції, а от КПУ та СПУ позбулися б мандатів.

На Закарпатті в разі розподілу мандатів за методом д`Ондрта ПР зберегла б 2 мандати, але БЮТ і НУ-НС мали б не по 3 мандати, а по 4, натомість залишилися б без представництва БЛ і СПУ. На Миколаївщині визначення мандатів за цим методом порівняно із квотою Т. Хейра залишило б без змін мандати БЮТу, КПУ і НУ-НС, але ПР одержала б не 7, а 8 мандатів за рахунок Блоку Литвина. Так само на Херсонщині одним мандатом більше здобула б ПР за рахунок БЛ, у решти ж політичних сил результати не змінилися б. Іншими б стали й результати визначення переможців і на Буковині: 5, а не 4 мандати одержав би БЮТ за рахунок ПР, а НУ-НС зберегла б 2 мандати.

Розподіл мандатів за методом д'Ондта не тільки дозволяє запобігти викривленню результатів голосування на користь менш впливових партій, але й стимулює збереження передусім потужних політичних об'єднань як суб'єктів виборчого процесу, запобігає відцентровим процесам у них. Зокрема, якби здійснити розподіл мандатів відповідно до квоти Хейра за регіональними списками згідно з результатами чергових парламентських виборів 2006 р., то тоді на парламентське представництво міг розраховувати «Український народний блок Костенка і Плюща», який одержав достатню кількість голосів у Волинській, Івано-Франківській, Львівській, Рівненській та Тернопільській областях та «Блок Пора-ПРП» за рахунок передусім львівських виборців (обраховано за [4]). Тож збереження квоти Хейра для розподілу мандатів між списками неминуче примножуватиме кількість політичних сил, які самостійно прагнуть вийти на вибори.

Щодо наявних пропозицій запровадити розподіл мандатів в Україні за методом Сент-Лаге, більш сприятливим для середніх та дрібних партій [5], то слід зауважити, що така пропозиція сама по собі заслуговує на увагу. Однак реалізовувати її мають політичні сили, представлені в парламенті. Серед цих же сил найбільш впливовими є ПР і БЮТ. Тож навряд чи вони забажають „поділитися” політичним впливом.

Дійшовши висновку, що застосування поділу країни на значну кількість багатомандатних округів (за збереження інших норм чинного виборчого законодавства) може істотно вплинути на результати пропорційних виборів навіть із "жорсткими" списками, спробуємо врахувати наслідки персоналізації вибору.

Навряд чи перехід до преференціального голосування супроводжувався б ускладненням його процедури шляхом, приміром, надання виборцю кількох преференцій або акумулювання голосів (права віддати дві преференції одному кандидату). Однак і в самому простому варіанті (право віддати перевагу одному з кандидатів в обраному списку), одержавши бюлетень із здебільшого маловідомими прізвищами, виборець змушений би більшою мірою замислитися над тим, кого він обирає. І відновлений у своїх правах особистісний чинник цілком здатний вельми помітно відкоригувати результати виборів. Адже кожна політична сила може достатньо точно (з точністю до виборчої дільниці) визначити ареал свого відносно найбільшого впливу. Тож в окрузі, де відносно помітнішими виявилися б політичні симпатії ВО "Свобода" або ПСПУ, поява на чолі партійного списку О. Тягнибока чи, відповідно, Н. Вітренко та їх активна діяльність могли б істотно вплинути на результати голосування, оскільки навряд чи досвічені політики з провідних партій захотіли б там балотуватися.

Зворотною стороною утворення понад 50 багатомандатних округів є потреба виділення від кожної загальнонаціональної політичної сили не менше 50 політиків, які зможуть стати "паротягами" у своїх округах, очоливши виборчі списки. А окрім "першого номера" мають бути достатньо помітні і, головне, незаплямовані ще й другий, третій, четвертий... Відповідно за такої системи необхідністю стає найтісніший зв'язок як потенційних кандидатів, так і обраних парламентарів із виборцями в

даному конкретному округу. Це висуває жорсткі вимоги до партій щодо пошуку та рекрутування до публічної політики вихідців із місцевих еліт.

До наслідків надання виборцям права визначати, хто з кандидатів у межах виборчого списку гідний їх представляти в національному парламенті, слід віднести певне внутрішнє зміцнення всіх реальних політичних сил. Адже особиста політична активність кожного із кандидатів певною мірою буде компенсувати недогляди й кадрові прорахунки партійних лідерів. Особиста активність окремих кандидатів може стати потужним чинником привернення уваги виборців округу до даного блоку. Натомість сьогодні подібна зацікавленість вельми близька до нульової позначки.

Однак неминуче посиляться і внутрішньопартійна конкуренція. Сьогодні важко сказати, наскільки цивілізованих форм вона набере. Чи в умовах нашої незрілої партійності не буде спокуси у кандидатів з нижньої частини списку дискредитувати "верхніх" однопартійців? Чи не захочуть лідери позбутися надмірно "неспокійних" політиків у списках? Утім упевненим можна бути тільки в одному: чим моральнішою, чим сильнішою в кадровому відношенні буде кожна з політичних сил, тим меншою мірою їй ці лиха загрожують.

Найголовніша проблема може бути визначена таким чином. Поки що формула успішної політики виглядала так: "гроші" – "агітаційні ресурси" – "депутатський мандат". При цьому в обміні грошей на мандати задіяне обмежене коло осіб з найближчого оточення політичних лідерів. І досить неважко вираховувати, де проходить межа між прохідними місцями і сумнівними, сумнівними і непрохідними. Натомість "гнучкі" списки взагалі знімають питання про гарантованість обрання, яке перетворюється значною мірою на результат власних зусиль кандидата, співвіднесений із зусиллями інших кандидатів. Відповідно постає запитання, скільки ж коштів можна дати партійним центрам (і за які заслуги?), і скільки залишити собі для активної та ініціативної кампанії в округу? Практично йдеться про підрив партій (партійного керівництва?) як потужних центрів акумулювання фінансових ресурсів.

Зворотною стороною „грошових справ” є питання щодо взаємин у більшості політичних об’єднань. Сьогодні ці відносини ґрунтуються на усвідомленні того, що є політик, завдячуючи якому інші залишилися (стали) також політиками. Як тільки зміняться фактичні обставини, внаслідок яких політики поповнили лави народних обранців, стрімко почнуть мінятися і внутрішньопартійні взаємини. Нові люди захочуть мати не тільки формальне право, але й реальну можливість прийняття рішень як у фракції, так і в партії (блоці).

Значна невідповідність наявних партійно-політичних проектів вимогам ефективного політичного протиборства в умовах виборчої системи із «гнучкими» списками є найбільш суттєвим чинником, який буде обмежувати інтерес провідних політичних сил України до прийняття цієї системи. Тому характеристики прийнятої модифікації цієї системи мають бути найменш «подразнюючими», а для політичних партій та блоків мають бути запропоновані певні стимули.

З огляду на викладене можна зробити такі висновки.

1. Вибори мають проводитися в багатомандатних округах, «нарізка» яких повинна враховувати наявний адміністративно-територіальний поділ. Кількість мандатів у кожному регіоні повинна визначатися пропорційно кількості виборців за даними Державного реєстру виборців. При цьому середня величина округу становитиме 8 мандатів, максимальна – 12, мінімальна – 6 (окрім Севастополя).

2. Для мінімізації втрат провідних політичних сил при розподілі мандатів в округах слід перейти до використання методу В. д`Ондта. За таких умов загороджувальний пункт у 3% практично втратить сенс при застосуванні в межах багатомандатного округу. Використання ж його в межах держави недоцільне внаслідок провадження негативного ставлення до результатів виборів в окремих регіонах.

3. Доцільно обмежитися наданням однієї преференції кожному виборцю. З огляду на те, що й за такої умови наявні політичні партії зустрінуться з помітними труднощами при проведенні передвиборних кампаній, слід передбачити певні стимули. Зокрема, відмовитися від виборчої застави для партій, чий політичний вплив доведений результатами останніх загальнонаціональних або регіональних виборів. Можливо, як перехідний захід (виключно на одні вибори) можна дозволити балотування одного кандидата в кількох округах (не більше трьох).

Перспективи подальшого наукового пошуку в даному напрямі, на наш погляд, мають визначатися, по-перше, необхідністю оцінки політичних перспектив окремих партій та блоків за даної модифікації виборчої системи згідно з виявленим соціологічними дослідженнями рівнем їх електоральної підтримки. По-друге, значний інтерес мало б вивчення наслідків застосування усіх можливих модифікацій пропорційної системи із «гнучкими» списками (йдеться, зокрема, про можливість використання «правила Сент-Лаге», збільшення кількості преференцій тощо). Нарешті, потребує більш детального дослідження питання щодо чинників, які б реально могли вплинути на позицію провідних політичних сил України в ставленні до запровадження даної виборчої системи.

-
1. Білоус А. Виборча система України: проблеми й перспективи вибору / А. Білоус // Політолог. читання. – 1992. – № 2. – С. 46–52.
  2. Білоус А. Виборчі системи : світовий досвід на українському ґрунті / А. Білоус // Трибуна. – 1993. – № 8/9. – С. 22–28.
  3. Білоус А. Пропорційні вибори в Україні: ілюзії чи реальність / А. Білоус // Нова політика. – 2001. – № 1. – С. 2–5.
  4. Вибори народних депутатів України 26 березня 2006 року : відомості про підрахунок голосів виборців в межах регіонів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2006/W6P001> (за станом на 21.07.2009).
  5. Дослідження найбільш поширених у світі пропорційних виборчих систем і перспектив їх запровадження у національне державотворення та право творення : аналіт. доп. [Електронний ресурс]. – К. : НІСД, 2007. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/book/Harkiv/index.htm> (Станом на : 21.07.2009).

6. КВУ: запровадження «відкритих списків» на виборах народних депутатів призведе до нової якості української політики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvu.org.ua/files/doc1237470190reliz-CVU-19%2003%2009-print.doc> (за станом на 21.07.2009).
7. *Конотопцев О.* Партиїно-пропорційна виборча система: доцільність і своєчасність / О. Конотопцев // Аспекти самоврядування. – 2005. – № 6 (32). – С. 1–6.
8. *Костюкевич Л. В.* Пропорційна виборча система в Україні: політична технологія чи шлях до демократії? [Електронний ресурс] / Л. В. Костюкевич // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави : зб. наук. пр. – К., 2008. – Вип. 8. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppp/2008_8/06%20-%20Kostiukevitch.htm (за станом на 21.07.2009).
9. *Мазур О.* Виборча система України: у пошуках оптимального варіанту / О. Мазур // Нова політика. – 2001. – № 1. – С. 6.
10. *Матвієнко А.* Поступ неможливий без зміни виборчого законодавства / А. Матвієнко // Народний депутат. – 2008. – № 12. – С. 26–27.
11. *Мельниченко В.* Виборчі системи у світовій політичній практиці / В. Мельниченко // Віче. – 1997. – № 3. – С. 74–88.
12. *Панкевич Р.* Проблеми типології виборчих систем / Р. Панкевич // Вісн. Львів. ун-ту. (Серія філос. науки). – 2002. – Вип. 4. – С. 189–194.
13. Позачергові вибори народних депутатів України 30 вересня 2007 року : відомості про підрахунок голосів виборців в межах регіону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2007/wbr001> (за станом на 21.07.2009).
14. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 25 бер. 2004 р. № 1665-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 27–28. – Ст. 366.
15. *Рибачук М.* Аналіз концепцій сучасних моделей виборчих систем / М. Рибачук, Б. Райковський // Політ. менеджмент. – 2009. – № 3. – С. 46–59.
16. *Романюк А.* Партії та електоральна політика / А. Романюк, Ю. Шведа. – Львів : ЦПД – „Астролябія”, 2005. – 348 с.
17. *Романюк О.* Виборчі системи посткомуністичних країн: проблема раціональності в контексті демократичного транзиту [Електронний ресурс] / О. Романюк // Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=74&c=1751> (за станом на 21.07.2009)
18. *Ставнійчук М.* «Закрита» виборча система вичерпала себе / М. Ставнійчук // Дзеркало тижня. – 2009. – 28 берез. – 4 квіт.
19. *Теліпко В.* Оптимальна виборча система у площині пошуку / В. Теліпко // Віче. – 2009. – № 3. – С. 4–8.
20. *Філенко В.* Серйозна політична сила має бути готовою до виборів завжди // Народний депутат. – 2008. – № 12. – С. 24–25.
21. Шляхи вдосконалення виборчої системи України : аналіт. записка відділу стратегій розвитку політичної системи НІСД [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/Monitor/juni08/8.htm> (за станом на 21.07.2009)